

04.10.2018 kontrollakt nr 12.2-4/7 riigihangete korraldamise kontrollimise kohta MTÜ-s Järvamaa Ühistranspordi Keskus

Kontrollimise alus: Rahandusministeeriumi 30.05.2018. a kiri nr 12.2-4/67-1

Kontrolliobjekti nimetus: MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskus

Kontrolliobjekti registrikood: 80135725

Kontrolliobjekti juhi nimi ja ametinimetus: juhatuse esimees Jüri Ellram

Kontrolli käigus andsid selgitusi: tegevdirectori Harri Lepamets ja raamatupidaja-asjaajaja Öne Kuriks.

Kontrollitav ajavahemik: 01.01.2017 – 31.12.2017.

1. Kontrollimise eesmärk ja ulatus

- 1.1. Kontrollimisele kuulus MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskus (edaspidi Hankija) ajavahemikul 01.01.2017 – 31.12.2017. a riigihangete korraldamisel kehtinud riigihangete seadus(t)es sätestatud nõuetest kinnipidamine.
- 1.2. Kontrollitaval ajavahemikul 01.01.2017 – 31.12.2017 reguleeris riigihangete korraldamist 01.05.2007 jõustunud riigihangete seaduse redaktsioon, mis jõustus 26.10.2016 (redaktsiooni avaldamismärge RT I, 25.10.2016) (edaspidi RHS) ja kehtis kuni 31.08.2017. Alates 01.09.2017 alustatud riigihangete läbiviimist reguleeris 01.09.2017 jõustunud riigihangete seadus (edaspidi al. 01.09.2017 kehtiv RHS).
- 1.3. Kontrollimise eesmärgiks oli muu hulgas tuvastada, kas korraldatud on nõuetekohased riigihankemenetlused (lihthanked, hankemenetlused jm); Hankija on riigihanke osadeks jaotamisel järginud osadeks jaotamise korda; hankelepingute sõlmimine ja muutmine on toimunud nõuetekohaselt; Hankija on järginud RHS §-s 3 sätestatud riigihanke korraldamise üldpõhimõtteid; erandlike hankemenetluste liikide valik on olnud õiguspärane.
- 1.4. Kontrollitaval ajavahemikul on Hankija riikliku riigihangete registri (edaspidi ka eRHR) kaudu alustanud üht lihthanget („Mäo reisiterminali ruumide ja väliterritooriumi hoolduspuhastusteenus“, riigihanke viitenumber 184869).
- 1.5. Riigihangete korraldamist MTÜ-s Järvamaa Ühistranspordi Keskus reguleeris kontrolliperioodil ajavahemikul 01.01.2017 – 31.12.2017 MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskuse hangete läbiviimise kord, mis on Hankija selgituste kohaselt kinnitatud 20.04.2011, kuid allkirjastatud versiooni Hankija järelevalvemenetluse ajal esitada ei suutnud.
- 1.6. Tehingute tegemisel on RHS-is sätestatud korrast kinnipidamist kontrollitud Hankija 2017.a raamatupidamise väljavõtte, eRHRis avaldatud dokumentide, kontrollijale esitatud dokumentide ja Hankija selgituste alusel.
- 1.7. Kontrollakti projekt edastati Hankijale tutvumiseks ja vastuväidete esitamiseks 26.09.2018 kirjaga nr 12.2-4/184-1. Hankija kontrollakti projektile vastuväiteid ja märkusi ei esitanud ning nõustus seega kontrollakti projektis esitatuga.

2. Riigihangete seaduses sätestatud korrast kinnipidamise kontrollimine

2.1. Hankekord ja hankeplaan

RHS § 13¹ kohaselt lasus hankijal kohustus kehtestada hankekord juhul kui tema poolt ühes

eelarveaastas planeeritavate asjade ja teenuste riigihangete eeldatav kogumaksumus ületas 80 000 eurot või ehitustööde riigihangete eeldatav kogumaksumus ületas 500 000 eurot.

Hankekorra kehtestamise kohustuse eesmärk on tagada, et hankija oleks oma riigihangete korraldamise sisese protseduuri algusest lõpuni läbi mõelnud ning suunata hankijaid põhjalikumalt oma hankeid planeerima. Hankekorra kehtestamise eesmärk on muuhulgas aidata kaasa selliste olukordade vältimist, kus riigihanke otsuseid või menetlustoiminguid tehakse oma pädevust ületades või ei ole vastava tegevuse eest vastutavat isikut võimalik tuvastada, samuti tagab korra kehtestamine hankija tegevuse läbipaistvuse, kontrollitavuse ja järjepidevuse inimeste vahetumisel.¹

Tulenevalt RHS § 13¹ punktist 1 reguleerib hankekord muuhulgas riigihanke planeerimise, sealhulgas iga-aastase hankeplaani koostamise ja kinnitamise korra ning tähtpäeva.

Alates 01.09.2017 jõustunud RHS § 9 lg 1 ei näe ette hankekorra kehtestamise kohustuse eelduste osas varasemalt kehtinud seaduses sätestatuga võrreldes erisusi, sätestades, et avaliku sektori hankija kehtestab organisatsioonisisese hankekorra, kui tema ühes eelarveaastas planeeritavate asjade ja teenuste riigihangete eeldatav kogumaksumus ületab 80 000 eurot või ehitustööde riigihangete eeldatav kogumaksumus ületab 500 000 eurot.

Kontrollimisele kuulus Hankija ajavahemikul 01.01.2017 – 31.08.2017. a riigihangete korraldamisel kehtinud RHS sätestatud nõuetest kinnipidamine ning ajavahemikul 01.09.2017 – 31.12.2017. a riigihangete korraldamisel al 01.09.2017 kehtivas RHS-is sätestatud nõuetest kinnipidamine.

Järelevalvemenetluses edastas Hankija Rahandusministeeriumile hankekorra, mis on korras sisalduva märke järgi kinnitatud Järvamaa Ühistranspordi Keskuse MTÜ üldkoosolekul 20.04.2011. Hankekord on esitatud *Microsoft Wordi* formaadis. Kontrollija palvele edastada kinnitatud hankekord allkirjastatult, selgitas Hankija, et kinnitatud kujul korda ei ole. Samas nähtub Hankija edastatud *Microsoft Wordi* formaadis dokumendi loodud andmete üksikasjadest, et dokumendi sisu on loodud 30.05.2018 ehk pärast järelevalvemenetluse algatamise kirja edastamist Rahandusministeeriumi poolt², millest võib järeldada, et hankekord on loodud järelevalvemenetluse ajal. Kontrollivisiidi käigus antud Hankija selgituste kohaselt on hankekord kinnitatud selles sisalduval kuupäeval. Hankija edastas pärast kontrollivisiit Rahandusministeeriumile hankekorra ka *pdf*-formaadis, ent ka nimetatud formaadis olev hankekord ei ole allkirjastatud, mistõttu ei ole tõendatud, et Hankijal oli enne järelevalvemenetlust kinnitatud hankekord olemas.

2017. aasta hankeplaani Hankija 07.06.2018 kirjas nr 18 esitatud info kohaselt puudub. Ühtlasi ei sisaldu hankekorras iga-aastase hankeplaani koostamise ja kinnitamise kord ning tähtpäev. Hankija raamatupidamise kontrollimise tulemusena on leidnud tuvastamist, et Hankija 2017. aastal ostitud asjade ja tellitud teenuste kogumaksumus ületas 80 000 euro piiri (asjad ja teenused kokku üle 1 233 000 euro). Eeltoodust tulenevalt oli Hankijal kohustus lisaks hankekorra kehtestamisele koostada hankeplaani.

Täiendavalt tuleb märkida, et Hankija kehtiv hankekord on koostatud kuni 31.08.2017 kehtinud RHS-i alusel, mistõttu soovitage Hankijale al. 01.09.2017 kehtiva RHS § 9 lg-st 1 tulenevalt kehtestada uus hankekord.

Eeltoodule lisaks on hankekorra kontrollimisel leidnud tuvastamist järgmised asjaolud:

2.1.1. Ebaõige alus hankijaks määratlemisel.

Hankija on märkinud hankekorras selle kehtestamise aluseks RHS § 10 lg 1 p 2, § 15

¹ Riigihangete seaduse eelnõu juurde kuuluv seletuskiri, lk 24-25. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/277_RHS_SELETUSKIRI_13.mai2015.pdf.

² Järelevalvemenetluse algatamise kiri nr 12.2-4/67-1 edastati Hankijale 30.05.2018.

ja § 16 lg 1.

RHS § 10 lg 1 p 2 määratleb hankijaks kohaliku omavalitsuse üksuse, kohaliku omavalitsuse asutuse või kohalike omavalitsuse ühenduse.

MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskus (edaspidi ka JÜTK) on kehtiva põhikirja³ punkti 2 kohaselt mittetulundusühing, mille tegevus eesmärgiks on ühistranspordi korraldamine, keskuse ühine majandamine ja selle tegevusest tulenevate mittetulundusühingu liikmete ühiste huvide esindamine. Põhikirja punkti 6 järgi võivad keskuse liikmeteks olla juriidilised isikud. Riigil ja omavalitsusüksustel peab olema keskuses enamusotsustusõigus.

2017. aasta tegevusaruande⁴ kohaselt on JÜTK Eesti Vabariigi ja Järva maakonna omavalitsuste poolt asutatud mittetulundusühing, mille eesmärgiks on tagada asutajate territooriumil elanikele soodsamad ja majanduslikult tõhusamad ühistransporditeenused, mille aluseks on ühtne liinivõrk, kooskõlastatud sõiduplaanid ning ühtne piletisüsteem.

Hankija veebilehel avaldatud info kohaselt on MTÜ JÜTK asutatud 01.11.2000 ning asutajateks on Järva Maavalitsus ja kõik 16 Järvamaa omavalitsust.⁵

Võttes arvesse eeltoodut on MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskus hankija RHS § 10 lg 1 p 5 tähenduses ehk mittetulundusühing, mille liikmetest rohkem kui pool on RHS § 10 lg 1 p 1-3 nimetatud isikud ning seetõttu ei saa olla MTÜ Järvamaa Ühistranspordi Keskus Hankijaks RHS § 10 lg 2 p 1 järgi. Täiendavalt märgime, et hankekorra koostamise alus tuleneb RHS §-st 13¹ ning RHS §-le 15 ja § 16 lg-le 1, mis sätestavad vastavalt riigihanke piirmäärad ja lihthanke korraldamise võimaluse hankemenetluse asemel, hankekorra kehtimisel viidata ei ole vajalik.

2.1.2. Hankekorras puudub hankelepingu täitmise eest vastutav isik ning lihtsustatud korras tellitava teenuse tellimise kord.

RHS § 13¹ p 2 järgi peab hankekorras määrama muuhulgas hankelepingu täitmise eest vastutava isiku. Täiendavalt rõhutatakse hankelepingu täitmise olulisust, märkides, et Hankekord kohustab hankijaid määrama ka vastutava isiku hilisema hankelepingu korrektse täitmise jälgimiseks.⁶⁷

RHS § 13¹ p 4 sätestab, et hankekord peab muuhulgas reguleerima lihtsustatud korras tellitava teenuse tellimist. Samuti tuleks lihtsustatud korras tellitavate teenustega arvestada ka hankeplaani koostamisel ning määrata riigihanke eest vastutav isik või isikud. Hankekorras saab hankija näiteks nimetada lihtsustatud korras tellitavate teenuste puhul need RHS-i sätteid, mida see hankija peab vajalikuks lihtsustatud korras

³ Arvutivõrgus kättesaadav äriregistrilt, kehtiv alates 17.06.2009.

⁴ Arvutivõrgus kättesaadav äriregistrilt.

⁵ Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://jytk.ee/uldinfo/>.

⁶ Hankekordade analüüs, 2014, lk 11, p 2.2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigihangete-poliitika/kasulik-teave/analusid-ja-uuringud>.

⁷ Riigihangete seaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus. Eelnõu 860 SE. Riigikogu XI. Seletuskiri, lk 4.

tellitavate teenuste puhul alati järgida, samuti võib kehtestada minimaalse pakkumuste esitamise tähtaja ja hankedokumentidele esitatavad nõuded.⁸

Hankekordade analüüsist selgub, et RHS § 13¹ p-i 4 kohaselt on nõutav, et hankija kujundaks lihtsustatud korras tellitavate teenuste hankimiseks kohase menetluse ja korralduse ning sätestaks hankekorras vastavad menetlusreeglid, mis ühtlasi tagaksid RHS §-s 3 loetletud üldpõhimõtetest kinnipidamise. Ei ole piisav, kui hankija piirdub hankekorras üldsõnalise tõdemusega, et lihtsustatud korras tellitavate teenuste tellimisel järgitakse riigihanke üldpõhimõtteid. Hankekorrast peab selguma protseduuriline korraldus ehk relevantset menetlusnormid, mis avavad: kuidas saavutatakse riigihankeõiguse alusprintsipiide, sh pakkujate võrdse kohtlemise ning läbipaistvuse ja kontrollitavuse põhimõtete, järgimine igapäevases hankepraktikas.⁹

Hankija on kehtestanud hankekorra § 8 lg-s 2, et hankekorra täitmise eest vastutab hankemenetluse korraldaja, ent hankelepingu täitmise eest vastutavat isikut järelevalvemenetluse käigus kontrollijale edastatud hankekorras määratud ei ole. Ühtlasi puudub hankekorras regulatsioon lihtsustatud korras tellitavate teenuste tellimisest. Soovitame Hankijal viidatud puudused kõrvaldada, kuivõrd al 01.09.2017 kehtiva RHS-i nõuded on selles osas sisuliselt samad (RHS § 9 lg 4 p 2 ja 4).

2.2. Hankija ei ole kvalifitseerimistingimuses keskkonnajuhtimissüsteemi standardi nõudele lisanud infot, et Hankija tunnustab ka teiste Euroopa Liidu liikmesriikide asutuste samaväärseid tõendeid

Hankija on nõudnud lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) hanketeate punkti III.2.3) alapunktis 3 järgmist: „Puhastusainete tootjal peab olema Keskkonnajuhtimise Süsteemi Standard ISO14001:2004, mis peab kehtima erineva kasutusotstarbega ruumide puhastusainetele (üldpinnad, kontoriruumid, sanitaarruumid jmt). Esitada vastavate aine(te) tootja(te) sertifikaatide koopiad või pädeva asutuse poolt välja antud tõend, mis kinnitab, et puhastusainete tootja keskkonnajuhtimise süsteem vastab ISO 14001:2004 nõuetele.“.

RHS § 41 lg 9 sätestab, et kui hankija nõuab hanketeates sõltumatute asutuste tõendite esitamist selle kohta, et pakkuja või taotleja järgib kindlaid kvaliteedi tagamise standardeid, viitab ta asjakohastel Euroopa standardite seerialtel põhinevatele kvaliteedi tagamise süsteemidele, mis on kinnitatud sertifitseerimist käsitlevate Euroopa standardite seeriale vastavate asutuste poolt. Hankija tunnustab teiste Euroopa Liidu liikmesriikide asutuste samaväärseid tõendeid ja aktsepteerib muud pakkuja või taotleja esitatud tõendusmaterjali samaväärsete kvaliteedi tagamise meetmete kohta.

Hankija on viidanud hanketeates kvalifitseerimistingimustes konkreetsele keskkonnajuhtimissüsteemi standardile ISO 14001:2004, lisamata juurde, et ta tunnustab ka teiste Euroopa Liidu liikmesriikide asutuste samaväärseid tõendeid ja aktsepteerib muud pakkuja või taotleja esitatud tõendusmaterjali samaväärsete kvaliteedi tagamise meetme kohta.

Pakkumuse on esitanud üks pakkuja, kellega Hankija on sõlminud hankelepingu ning kes vastab nõutud keskkonnajuhtimissüsteemi standardile, ent sellele vaatamata võib RHS § 41

⁸ Põllu, E. Lihtsustatud korras teenuste tellimine. Rahandusministeerium, 2011, p 3.5. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigihangete-poliitika/kasulik-teave/analusid-ja-uuringud>.

⁹ Hankekordade analüüs. Rahandusministeeriumi riigihangete ja riigiabi osakond, 2014, lk 16, p 2.4. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigihangete-poliitika/kasulik-teave/analusid-ja-uuringud>.

lg-s 9 sätestatud klausli lisamata jätmise piirata konkurentsi RHS § 3 p 4 mõttes, kuivõrd turul tegutsevad teised ettevõtjad võisid seetõttu pakkumuse esitamata jätta. Kõnealusel juhul on tegemist lihthankega, ent soovitame Hankijal juhinduda edaspidi kvaliteedi tagamise standardite nõudmisel RHS-s sätestatust (al 01.09.2017 kehtiv RHS § 101 lg-d 5-8).

2.3. Eduka pakkumuse esitanud pakkujal maksude tasumise kontrollimata jätmise

Lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) eRHR-i teabevahetusest nähtub, et Hankija ei ole eduka pakkumuse esitanud pakkuja osas nõuetekohaselt maksuvõla puudumist kontrollinud.

RHS § 18² lg 4 sätestab, et Hankija võib lihthanke korraldamiseks kehtestada lihthanke dokumendi, lähtudes hankelepingu esemeks olevatest asjadest, teenustest või ehitustöödest. Lihthanke dokumendi koostamisel lähtub hankija käesoleva seaduse §-s 24, § 31 lõigetes 2–5 ja 8, §-des 32 ja 33, § 38 lõigetes 1–31 ja 5, §-des 39–41, §-des 47–50 sätestatust või mõnest neist.

Järelevalvemenetluse käigus on leidnud tuvastamist, et Hankija on riigihankes „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ lihthanke dokumendi koostanud. Ühtlasi on Hankija seadnud hanketeates endale kohustuse kontrollida RHS § 38 kohaselt pakkujatel kõrvaldamise aluste puudumist.

RHS § 38 lg 1 ja 1¹ kohustavad hankijat kontrollima, et hankemenetluses ei osaleks isik ja et hankelepingut ei sõlmitaks isikuga, kelle puhul esinevad viidatud sätetes loetletud alused.

Hankija on järelevalvemenetluse käigus selgitanud, et eduka pakkumuse esitanud pakkuja maksuvõla puudumist on kontrollitud e-krediidiinfo kaudu. Sellele vaatamata ei ole Hankija esitanud e-krediidiinfo kaudu maksuvõlgade kontrolli väljavõtteid.

Avaliku teabe seaduse § 43¹ lg 1 annab andmekogu legaldefiniitsiooni, mille kohaselt andmekogu on riigi, kohaliku omavalitsuse või muu avalik-õigusliku isiku või avalikke ülesandeid täitva eraõigusliku isiku infosüsteemis töödeldavate korrastatud andmete kogum, mis asutatakse ning mida kasutatakse seaduses, selle alusel antud õigusaktis või rahvusvahelises lepingus sätestatud ülesannete täitmiseks. See tähendab, et päringu tegemist riiklikku andmekogusse ei asenda eraettevõtjate loodud infosüsteemide kanded, nagu nt e-krediidiinfo jt.

Riigihangete Vaidlustuskomisjon (edaspidi VaKo) on oma 06.06.2011.a otsuse nr 96-11/118624 punktis 12.2 leidnud, et Krediidiinfo AS-i veebilehel avaldatud andmeid ei saa vaidlustusmenetluses tõendina käsitleda, kuna tegemist on asjasse mittepuutuva eraõigusliku juriidilise isiku poolt avaldatud andmetega, mille tõesust ei ole võimalik kontrollida. See, et AS Krediidiinfo ei saa garanteerida andmete usaldusväärsust on märgitud ka AS-i Krediidiinfo poolt väljastatud maksehäireregistri raportis.

RHS ei sätesta otseselt kohustust teostada maksuvõlgade kontrolli eRHR-i keskkonnas (teabevahetus – päringud välisregistritesse), ent üldjuhul puuduvad hankijal teistsugused vahendid veendumaks, ei pakkujal või taotlejal ei ole riigihanke algamise kuupäeva seisuga maksuvõlgnevusi RHS § 38 lg 1 p-i 4 tähenduses. Ühtlasi tagab maksuvõlgade kontrolli teostamine eRHR-i vahendusel riigihanke läbipaistvuse ja kontrollitavuse, kuivõrd eRHR salvestab ja säilitab välisregistritesse teostatud päringuid, vähendades ja lihtsustades vaidluste korral hankija tõendamiskoormist.

RHS § 3 p-i 2 kohaselt peab hankija tagama riigihanke läbipaistvuse ja kontrollitavuse. Olukorras, kus ei ole võimalik kontrollida Hankija väidete õigsust ja läbiviidud kontrolli

tulemusi, tuleb asuda seisukohale, et Hankija on eiranud RHS § 3 p-i 2 ja § 38 lõike 1 punkti 4.

2.4. Osalemistingimuste erinev sõnastus hanketeates ja hankedokumentides

2.4.1. Hankija lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) hankedokumentide punktides 3.2.2 ja 3.2.3 nõudnud hankedokumendi Lisa 2 Vormi III esitamist. Hanketeate III.2.1) alapunktis 2 hankedokumendi Lisa 2 Vormi III ei nõuta.

2.4.2. Hankija on hanketeate punktis III.2.2) seadnud järgmise nõude: „1. Pakkuja viimase kolme majandusaasta netokäive hankelepingu esemele vastavas osas peab olema vähemalt 20 000 EUR.“. Hankedokumendi punktis 3.2.11 on hankija seadnud nõude erinevas sõnastuses: „Pakkuja viimase kolme aasta majandusaasta netokäive ruumide puhastusteenuse osas peab olema olnud kokku vähemalt 20 000 eurot.“. Hankedokumendis nõuab Hankija seega netokäivet kolme aasta peale kokku, hanketeates aga üksnes 20 000 eurost netokäivet. Hanketeates esitatud nõuet võib mõista ka selliselt, et 20 000 eurone netokäibenõue peab olema täidetud igal aastal.

2.4.3. Hanketeate punkti III.2.2) järgi nõuab Hankija netokäibenõudena vähemalt 20 000 eurot. Hankedokumendi Lisa 2 vormil IV on Hankija sätestanud: „Käesolevaga kinnitame, et Pakkuja viimase kolme majandusaasta netokäive hankelepingu esemele vastavas osas on suurem kui 20 000 eurot.“. Hankedokumendi Lisa 2 vormi IV lause kohaselt peab pakkuja omama netokäivet üle 20 000 euro, millest järeldub, et piisav ei ole 20 000 euro suurune netokäibenõue nagu on esitatud hanketeate punktis III.2.2).

Euroopa Kohus on 22.04.2010 otsuse nr C-423/07 punktis 58 sedastanud, et kui hanketeade on sõnastatud selgelt, annab see kõigile potentsiaalsetele, piisavalt arukatele, kogenud ja mõistlikult hoolsatele pakkujatele objektiivse võimaluse luua endale konkreetne ettekujutus teostatavatest töödest ja nende tegemise kohast ning võimaluse koostada sellest lähtudes oma pakkumus.

Riigikohus on 22.02.2012 otsuses nr 3-3-1-2-12 võtnud seisukoha, et läbi selle, et hankes osalemise tingimused ja valikukriteeriumid (sh kvalifitseerimise tingimused) avaldatakse hanketeates, aidatakse tagada hankemenetluse läbipaistvus ja pakkujate võrdne kohtlemine, kuna pakkujatele on juba ilma hankedokumendiga tutvumata teada, mida hankija nõuab nii pakkujat puudutava kvalifikatsiooni kui ka hankelepingu eseme osas. Samuti võimaldab see ette näha, millised on õiguslikud tagajärjed, kui pakkuja või hankelepingu ese ei vasta tingimustele.

Täiendavalt märgime, et al. 01.09.2017 kehtiva RHS-st lähtuvalt on VaKo 10.11.2017 otsuse nr 165-17/190749 punktis 8.2 asunud seisukohale, et kvalifitseerimise tingimusi võib lisaks hanketeatele kehtestada ka muudes riigihanke alusdokumentides, kuivõrd al 01.09.2017 kehtiv RHS ei sätesta sõnaselgelt, millised riigihanke alusdokumendis tuleb kvalifitseerimise tingimused kehtestada. Viidatud otsuse punkti 8.4 kohaselt tuleb Hankijal teha aga kõik endast olenev, et vältida võimalikke eksi arvamusi olukorras, kus kvalifitseerimise tingimused on mingis osas kehtestatud hanketeates ning mingis osas muus riigihanke alusdokumendis. Eeltoodust tulenevalt rõhutab VaKo hanketeates ja hankedokumentides info esitamise selgust. Vaatamata sellele, et erinevuste esinemisel hanketeates ja hankedokumentides on hankijal kohustus juhendada hanketeates esitatud kvalifitseerimise tingimustest (al 01.09.2017 kehtiv RHS § 77 lg 9), soovime Hankijal edaspidi seada riigihanke tingimused selliselt, et need oleksid pakkujatele üheselt arusaadavad ning hanketeates ja hankedokumentides identsed.

2.5. Kvalifitseerimistingimuste seadmine

2.5.1. Majanduslik- ja finantsseisund

Hankija on seadnud lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi

hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) hanketeates järgneva kvalifitseerimistingimuse: „1. Pakkuja viimase kolme majandusaasta netokäive hankelepingu esemele vastavas osas peab olema vähemalt 20 000 EUR. Hankija tutvub Pakkuja majandusaastate aruannetega äriregistri internetipõhise teabesüsteemi kaudu. Pakkuja esitab vastava kinnituse (HD lisa 2 vorm IV).“.

Hankija ei ole hanketeates ega hankedokumendis täpsustanud, mida ta „hankelepingu esemele vastavas osas“ all täpsemalt mõelnud on.

2.5.2. Tehniline ja kutsealane pädevus

Hankija on seadnud lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) järgneva kvalifitseerimistingimuse: „Pakkujal peab olema samalaadsete pakutavate teenuste osutamise kogemust vähemalt kolm aastat. Pakkuja esitab olulisemate viimase kolme aasta jooksul täidetud samalaadsete teenuste osutamise lepingute nimekirja koos nende maksumuse, sõlmimise kuupäevade ja infoga teiste lepingupoolte kohta. Pakkuja esitab (HD lisa 2 vorm V).“.

Hankija ei ole hanketeates ega hankedokumendis täpsustanud, milliseid teenuseid ta „samalaadsete pakutavate teenuste“ all täpsemalt mõelnud on.

RHS § 39 lg-st 1 tulenevalt peab Hankija kontrollima pakkuja või taotleja majandusliku ja finantsseisundi vastavust hanketeates esitatud kvalifitseerimise tingimustele. Kvalifitseerimise tingimused olema piisavad pakkuja või taotleja hankelepingu nõuetekohase täitmise võime tõendamiseks ning vastavad ja proportsionaalsed hankelepingu esemeks olevate asjade, teenuste või ehitustööde olemuse, koguse ja otstarbega, mistõttu peaks Hankija kvalifitseerimistingimusi seades keskenduma lisaks tingimuse sisule ka sellele, et seatud tingimused tõendaksid pakkuja võimet nõuetekohaselt hankelepingut täita ning oleksid võimalikult üheselt mõistetavad nii Hankijale endale kui ka pakkujatele. Selge peab olema ka see, kuidas Hankija plaanib kontrollida pakkuja vastavust seatud kvalifitseerimistingimusele. Mitmetimõistetava kvalifitseerimistingimuse hilisem, so peale pakkumuste laekumist sisustama asumine ning tõlgendamine seab ohtu riigihanke üldpõhimõtete (RHS § 3) järgimise, eelkõige pakkujate võrdse kohtlemise ning riigihanke läbipaistvuse ja kontrollitavuse.

Olukorras, kus Hankija on seadnud ebaselged ja mitmetimõistetavad kvalifitseerimistingimused, mille põhjal ei ole võimalik üheselt aru saada, milline on kvalifitseerimistingimuses pakkujale esitatavate nõuete sisu ning kuidas Hankija kavatses pakuja kvalifitseerimistingimusele vastavust kontrollida, tuleb asuda seisukohale, et Hankija on nii kvalifitseerimistingimust seades kui ka sellele vastavust kontrollides eiranud RHS § 39 lg-st 1 sätestatut.

Soovitame seada kvalifitseerimistingimused edaspidi piisavalt selged ja üheselt mõistetavad.

2.6. Hankedokumendis esitatud nõuded

Lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) hankedokumendi punkti 12.5 järgi kõrvaldab Hankija hankemenetlusest mis tahes ajal pakkuja, kes ei vasta hankedokumendis esitatud kvalifitseerimistingimustele.

Juhime tähelepanu sellele, et RHS § 38 lg 1 ja 2 sätestab eeldused hankemenetlusest kõrvaldamiseks. RHS § 38 lg 1 sätestatud eeldused on imperatiivsed, st juhul kui pakkujal vähemalt üks eeldustest täidetud, kõrvaldab Hankija pakkuja hankemenetlusest. RHS § 38 lg 2 jätab Hankijale kaalutusotsuse, kas pakkuja hankemenetlusest kõrvaldada või mitte.

Hankemenetlusest kõrvaldamist või kõrvaldamata jätmist tuleb aga eristada kvalifitseerimata jätmisest või kvalifitseerimisest. Viimast reguleerib RHS § 39 jj.

Pakkujate kvalifikatsiooni kontrollimise eesmärgiks on valida välja pakkujad, kes on eelduslikult suutelised sõlmivat hankepingut nõuetekohaselt täitma.¹⁰ Riigihangetealases õiguskirjanduses on selgitatud, et erinevalt kõrvaldamise aluste puudumise kontrollimisele, mille käigus selgitatakse välja seaduse silmis hankemenetluses osalemiseks ning hankepingu sõlmimiseks mittesobivad pakkujad, on kvalifikatsiooni kontrollimise eesmärgiks teha kindlaks pakkujad, kes oma isiklikelt omadustelt on sobivad hankepingut täitma ning õigustatud hankemenetluses osalema.¹¹

Lisaks, erinevalt kvalifitseerimistingimustest tulenevad kõrvaldamise alused otseselt seadusest ning nende sisu ja kohaldamise alused ei sõltu sellest, kas hankija on alusdokumentides kajastanud või piiritlenud. Hankemenetlusest kõrvaldamise otsuse tegemisel saab hankija tugineda seaduses sätestatud õiguslikule alusele sellele vastavatele faktiistele asjaoludele, mitte hanketeates või hankedokumendis nimetatud tingimusele.¹²

Eeltoodust tulenevalt ei võimalda RHS pakkuja hankemenetlusest kõrvaldamist juhul, kui pakkuja ei vasta kvalifitseerimise tingimustele. Pakkuja kvalifitseerimise tingimustele mittevastamisel jätab hankija pakkuja kvalifitseerimata ning kõrvaldamise aluste esinemisel vastavalt RHS § 38 lg-le 1 ja 2 kõrvaldab pakkuja.

Soovitame Hankijal edaspidi juhendada riigihangete kõrvaldamise aluste seadmisel riigihankest kõrvaldamist reguleerivatest sätetest ning eristada pakkuja kõrvaldamata jätmist või kõrvaldamist kvalifitseerimisest või kvalifitseerimata jätmisest.

2.7. Allhankija kasutamise keeld

Lihthanke „Mäo reisiterminali ruumide ja välisterritooriumi hoolduspuhastusteenus“ (riigihanke viitenumber 184869) hankedokumendi punkti 3.2.8 kohaselt ei ole tööde teostamine allhanke korras lubatud.

RHS § 31 lg 7 kohaselt, teenuste hankepingu sõlmimise korral võib hankija sätestada hankedokumendis nõude, et pakkuja osutaks olulise osa teenustest (täidaks olulise osa hankepingust) ise. Selline allhanke piiramine peab olema hankepingu olemusest lähtuvalt vajalik hankepingu täitmise kvaliteedi tagamiseks, hankepingu täitmise kontrollitavuse tagamiseks või muul objektiivsel põhjusel ja kooskõlas vastavas valdkonnas kehtivate heade äritavadega. Allhanke piiramist ei kohaldata allhankele pakkujaga seotud ettevõtjalt.

Euroopa Kohus on 18.03.2004 otsuse nr C-314/01 punktis 45 asunud seisukohale, et alltöövõttu võib piirata üksnes siis, kui hankijal ei ole võimalik kontrollida alltöövõtjate tehnilist ja majanduslikku suutlikkust.

Riigikohtu halduskolleegium on sedastanud 16.11.2011 otsuse nr 3-3-1-65-11 punktis 36, et hankija peab saama kehtestada hanketeates tehnilise ja kutsealase pädevuse nõudeid ka allhankijate suhtes juhaks, kui pakkuja kavatseb neid hankepingu täitmisel rakendada. Viidatud otsuses jõuab Riigikohus järeldusele, et seaduse ega direktiivi mõttega ei saa olla kooskõlas pakkuja võimalus minna tehnilisele ja kutsealasele pädevusele esitatud nõuetest mööda allhankijate rakendamise teel, sest see tooks kaasa ebavõrdse kohtlemise ja hanke läbipaistmatuse.

¹⁰ Riigikohtu halduskolleegiumi 22.02.2012 otsus asjad nr 3-3-1-2-12 p 15.1; VaKo 19.01.2011 otsus nr 275-10/121397 p 8.1.2; VaKo 13.01.2011 otsus nr 266-10/121515 p 9; VaKo 13.01.2011 otsus nr 271-10/121826 p 11; VaKo 26.10.2009 otsus nr 220-09/114635 p 7, VaKo 17.11.2009 otsus 238-09/114972 p 9.

¹¹ Minumets, D., Kulm, P. Riigihangete õigus. 2014, lk 354.

¹² Samas, lk 172.

Võlaõigusseaduse (VÕS) § 635 lg 3 kohaselt eeldatakse, et töövõtja ei pea täitma lepingust tulenevaid kohustusi isiklikult, mis viitab selgelt pakkuja õigusele kasutada alltöövõttu.¹³

Lähtudes eeltoodust, seal hulgas Euroopa Kohtu seisukohast, ei ole põhjendamatult alltöövõtu piiramine lubatud. Antud juhul ei nähtu riigihanke esemest ega järelevalvemenetluses kontrollijale esitatud dokumentidest, et Hankijal ei olnud võimalik kontrollida alltöövõtjate tehnilist ja majanduslikku suutlikkust, mistõttu ei ole Hankija täielik alltöövõtu keeld riigihankes kooskõlas RHS § 31 lg-ga 7 ning Euroopa Kohtu seisukohaga.

Ühtlasi, võttes arvesse, et riigihankedirektiivide¹⁴ eesmärk on väikese ja keskmise suurusega ettevõtjate riigihangetes osalemise hõlbustamine, on alltöövõtja kasutamise täielik keelamine direktiivi ja RHS-i eesmärgiga vastuolus.

3. Soovitused ja tähelepanekud

3.1. Hankija hankekorras määratletud legaldefiniitsioonide sisu erineb RHS-s sätestatust.

3.1.1 Hankija on defineerinud hankekorra §-s 2 muuhulgas mõisted „hange“ ja „pakkuja“. Viidatud §-s esitatud definiitsioonid erinevad RHS-s sätestatust, mis võib nii hankijat ennast kui ka teisi isikuid, kes kõnealuselt hankekorras lähtuvad, eksitusse viia või segadust tekitada.

Näiteks on hankija defineerinud oma hankekorras „hanke“ järgnevalt: „alla riigihangete seaduses sätestatud riigihanke maksumuse piirmäära jäävate kaupade ostmine ning teenuste ja ehitustööde tellimine“.

RHS § 2 lg 2 tähenduses on riigihange aga asjade ostmine, teenuste tellimine, ideekonkursside korraldamine, ehitustööde tellimine ja ehitustööde ning teenuste kontsessioonide andmine hankija poolt, samuti ehitustööde tellimine ehitustöö kontsessioonäri poolt. RHS-s sätestatud definiitsioon on seega laiem ja hõlmab lisaks asjade ostmisele, teenuste ja ehitustööde tellimisele ka ideekonkursside korraldamist, ehitustööde ja teenuste kontsessioonide andmist hankija poolt ning ehitustööde tellimist ehitustöö kontsessioonäri poolt.

Ühtlasi on hankija defineerinud hankekorras „pakkuja“ järgnevalt: „isik, kes on esitanud hankemenetluses pakkumuse või kellelt hankija ostab teenuse, töö või kauba hankemenetlust korraldamata“.

RHS § 12 lg 1 järgi on pakkuja aga isik, kes on esitanud hankemenetluses pakkumuse või dunaamilise hankesüsteemi korral esialgse pakkumuse.

Hankija poolt seatud definiitsioon määrab pakkujaks alternatiivselt isiku, kes on esitanud hankemenetluses pakkumuse või kellelt hankija ostab teenuse, töö või kauba ilma hankemenetlust korraldamata. Erinevalt Hankija määratlusele, on seaduse sõnastus üheselt selge, st sätestades pakkujaks üksnes pakkumuse esitaja või dunaamilise hankesüsteemi korral esialgse pakkumuse esitaja ja mitte isiku, kellelt hankija ostab teenuse, töö või kauba hankemenetlust korraldamata.

¹³ K, Look. Alltöövõtu regulatsioon riigihangete seaduses. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigihangete-poliitika/kasulik-teave/analuusid-ja-uuringud>.

¹⁴ Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/24/EL, 26. veebruar 2014, riigihangete kohta ja direktiivi 2004/18/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta - ELT L 94, 65-242; Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/23/EL, 26. veebruar 2014, kontsessioonilepingute sõlmimise kohta - ELT L 94, lk 1-64; Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/25/EL, 26. veebruar 2014, milles käsitletakse vee-, energeetika-, transpordi- ja postiteenuste sektoris tegutsevate üksuste riigihankesid ja millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2004/17/EÜ - ELT L 94, 243-374.

Al. 01.09.2017 kehtiv RHS § 7 lg 1 reguleerib pakkujana ettevõtja, kes on esitanud riigihankele hankijale pakkumuse või esialgse pakkumuse. Viidatud seaduse juurde kuuluva seletuskirja kohaselt ei ole pakkuja regulatsioonis võrreldes varasema seadusega muudatusi.¹⁵ Pakkujaks saab olla järelikult üksnes isik, kes on pakkumuse esitanud ja mitte iga isik, kellega hankija omal valikul lepingu sõlmib.

Edaspidi soovime Hankijal hankekorra regulatsiooni koostamisel lähtuda RHS-s sätestatud legaalseadustest. Ühtlasi märgime, et vajalik ei ole seaduses sätestatud §-de dubleerimine hankekorra (näiteks riigihanke üldpõhimõtted hankekorra §-s 3), vajadusel saab esitada viited RHS-i regulatsioonile.

3.1.2. Hankekorras termini „hankemenetlus“ ekslik kasutamine.

Hankija hankekord sisaldab läbivalt termini „hankemenetlus“ kasutamist, määratledes muuhulgas § 4 lg-s 1 järgmist: „Hankemenetluse alguseks on: 1) hanke dokumentide avaldamine Järvamaa Ühistranspordi Keskus veebilehel; 2) hinnapäringute tegemine“. Hankekorra § 4 lg-s 2 on esitatud: „Hankemenetluse lõppemise aluseks on 1) hankelepingu sõlmimine; 2) kõigi pakkumuste tagasilükkamine; 3) hankemenetluse nurjunuks tunnistamine; 4) pakkumuste jõusoleku tähtaja lõppemine ja hankelepingu sõlmimata jätmise pakkujast sõltuvatel põhjustel.“.

Lisaks märgib Hankija hankekorra § 5 lg-s 1 järgmist: „ Hankemenetlus korraldatakse juhul kui ostetav teenus, töö või kaup on eeldatavalt kallim kui 1000 eurot koos käibemaksuta. Juhul kui ostetav teenus, töö või kaup on odavam kui 1000 eurot koos käibemaksuta ostetakse teenus, töö või kaup vabalt valitud pakkuja käest, kuid teenuse, töö või kauba hind ei tohi olla põhjendamatult kõrge võrreldes tavaliselt sarnase teenuse, töö või kauba eest tasutava hinnaga.“. Viidatud lausetest selgub, et hankija korraldab hankemenetluse iga kord, kui lepingu maksumus ületab eeldatavalt 1000 eurot. Riigihanke piirmäärad on kehtestatud ilma käibemaksuta, seetõttu soovime ka Hankijal sätestada hankekorras vastavad piirmäärad ilma käibemaksuta.

Erinevalt Hankija hankekorrale sätestab RHS § 29 lg 2 hankemenetluse alguseks hanketeate avaldamise eRHR-s. RHS § 29 lg 3 näeb ette, et hankemenetluse lõpeb:

- 1) hankelepingu või raamlepingu sõlmimisega;
- 2) kõikide pakkumuste tagasilükkamisega põhjusel, et ühtegi pakkumust ei tunnistatud vastavaks;
- 3) kõikide pakkumuste tagasilükkamisega käesoleva seaduse §-s 49 sätestatud alustel;
- 4) kõikide pakkujate või taotlejate hankemenetlusest kõrvaldamise või kvalifitseerimata jätmisega;
- 5) pakkumuste või hankemenetluses osalemise taotluste esitamata jätmisega selleks käesolevas seaduses sätestatud korras ettenähtud tähtaja jooksul;
- 6) hankemenetluse kehtetuks tunnistamisega Ameti otsusega või hankija enda otsusega Ameti ettekirjutuse alusel või põhjendatud vajaduse korral omal algatusel;
- 7) kõigi pakkumuste jõusoleku tähtaja lõppemisega, kui ükski pakkuja ei ole nõus pakkumuse jõusoleku tähtaega pikendada.

Järelikult sätestab RHS Hankija hankekorras erinevad eeldused, millal hankemenetlus algab ja lõpeb.

Juhime Hankija tähelepanu sellele, et hankemenetlustele kohalduv regulatsioon on sätestatud RHS-i 2. peatükis ning regulatsiooni järgimise kohustus algab riigihanke

¹⁵Riigihangete seaduse eelnõu juurde kuuluv seletuskiri, lk 20. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/277_RHS_SELETUSKIRI_13.mai2015.pdf.

piirmäärast.¹⁶ See tähendab, et alates riigihanke piirmäärast on hankijal RHS-st tulenev kohustus korraldada hankemenetlus, järgides seejuures vastavale hankemenetluse liigile kohalduvaid RHS-i 2. peatüki sätteid.

Hankija hankekorras esitatud sõnastuse kohaselt korraldab Hankija iga kord, kui hankelepingu eeldatav maksumus ületab 1000 eurot hankemenetluse, st järgib RHS-i 2. peatükki. Samas kirjeldab Hankija hankekorra § 7, et hanked, mille eeldatav käibemaksuta maksumus ületab 1000 eurot, peab hankijal olema vähemalt kolm võrreldavat pakkumust taasesitamist võimaldavas vormis (kiri, e-kiri, faks) või kui asjaomases valdkonnas on ainult üks teenuse või ehitustöö pakkuja või kauba müüja, peab hankija olema saanud vähemalt ühe pakkumuse taasesitamist võimaldavas (kiri, e-kiri, faks) vormis.

Hankekorra §-s 7 kirjeldatud tegevus ei ole hankemenetlus RHS 2. peatüki tähenduses, millest tulenevalt soovitage Hankijal segaduse vältimiseks mitte kasutada kõnealusel juhul terminit „hankemenetlus“. Täiendavalt juhime Hankija tähelepanu sellele, et RHS sätestab hankeliikidena „asjad, teenused, ehitustööd“ ning sellest tulenevalt soovitage Hankijal kasutada „teenus, töö, kaup“ asemel seaduses sätestatud hankeliike.

3.2. Hankekorra ja hankeplaani avalikustamine.

RHS § 13¹ järgi lasus kuni 31.08.2017 hankijal kohustus hankekorra kehtestamiseks, sh iga-aastase hankeplaani koostamiseks ja kinnitamiseks. Al 01.09.2017 kehtiva RHS-i järgi peab hankija oma hankekorra ja iga-aastase hankeplaani ka oma veebilehel avaldama. Selline regulatsioon on kantud eesmärgist tagada hankekorralduse kontrollitavus ja läbipaistvus ning konkurentsi efektiivne ärakasutamine riigihankel läbi hankekorra ja hankeplaani vaba ja piiranguteta elektroonilise kättesaadavuse.¹⁷

Rõhutame siinkohal, et läbipaistev peab olema nii hankemenetlus ise kui ka hankija toimingud, mis eelnevad hankemenetlusele, seal hulgas riigihanke planeerimine kui osa avaliku sektori hankija üldisest haldustegevusest. Vaatamata sellele, et hankekord ja hankeplaani on reguleerimisobjektilt hankija siseõigus, ei ole teabeõiguse seisukohast tegemist asutuse siseseks kasutamiseks mõeldud teabega, millele hankija saaks seada juurdepääsu piiranguid. Täiendavalt tuleb al 01.09.2017 kehtiva RHS-i alusel hankekorrast kindlaks määrata meetmed, kuidas hankija huvide konflikti ennetab, tuvastab ja kõrvaldab.¹⁸

Eelnevat kokku võttes soovitage Hankijal edaspidi lisaks hankekorra ja hankeplaani koostamisele ja kinnitamisele need oma veebilehel ka avalikustada. Lisaks, kui hankijal on vajadus juba kinnitatud hankeplaani muuta, on seda võimalik teha, kuivõrd tegemist on töödokumendiga, mis ei ole siduv ja võib ajas muutuda, ent ka muudetud hankeplaani tuleb avalikustada Hankija veebilehel.

¹⁶Riigihanke piirmäärad, arvutivõrgus kättesaadav
https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/Riigihangete_poliitika/juhised/piirmaarade_vordlustab_el_uldreeglid_3.pdf.

¹⁷ Riigihangete seaduse eelnõu juurde kuuluv seletuskiri, lk 25. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/277_RHS_SELETUSKIRI_13.mai2015.pdf.

¹⁸ Samas.

4. Järeldused

4.1. Järelevalvemenetluse käigus tuvastati kõrvalekaldumisi RHS-s sätestatust peamiselt kvalifitseerimistingimuste seadmisel, aga ka hankekorda ja hankeplaani puudutavas, piirangute seadmisel alltöövõtjate osalemisel ning maksude tasumise kontrollimisel.

4.2. Tuvastatud kõrvalekalded on Rahandusministeeriumi hinnangul käsitletavad üksiksjuhtudena.

4.3. Edasise hankepraktika parandamiseks soovitame riigihangete korraldamisega tegelevatel isikutel järjepidevalt tutvuda riigihangete infoportaalil avaldatud juhendmaterjalidega riigihangete korraldamisest, korduma kippuvate küsimuste rubriigiga (<https://www.rahandusministeerium.ee/et/kkk/870>) ning riigihangete läbiviimist puudutavate analüüsidega (<https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigihangete-poliitika/kasulik-teave/analuusid-ja-uuringud>). Ühtlasi juhime tähelepanu, et hankija on võimalik pöörduda riigihangete korraldamist puudutavate küsimustega Rahandusministeeriumi poole järgmiste kontaktide kaudu: riigihanked@fin.ee, tel 611 3701 (nõustamispäringud); register@riigihanked.riik.ee, tel 611 3693, 611 3703 (riigihangete registri kasutajatugi).

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Estella Põllu

osakonnajuhataja asetäitja

riigihangete ja riigiabi osakond

Kontrollija:

Marit Piirisaar

jurist

riigihangete ja riigiabi osakond

611 3033; marit.piirisaar@fin.ee

Marit Piirisaar 611 3033

marit.piirisaar@fin.ee